

Miloš JOVANOVIĆ¹

UDK: 327.364
Bibliid 0025-8555,59(2007)
Vol. LIX, br. 2-3, pp. 243-265
Izvorni naučni rad
Jun 2007.

DOKTRINA PRAVEDNOG RATA I MEĐUNARODNO PRAVO

ABSTRACT

The paper provides a detailed overview of the existing relationship between the just war theory and international law. It stresses the fact that the two concepts were historically incompatible. The just war theory falls within ethics and appeals to superior principles that were not in accordance with the positivist law theory and the concept of sovereignty upon which public international law was founded. That incompatibility may at first seem as a paradox since the two concepts should be derived from a common base: the idea of justice. Further development of international law has clearly proved that law cannot be separated from the idea of justice and that is, to some extent, closely linked to some elements of natural law. The author concludes that in the domain of the use of force contemporary international law provides a legal frame, which is in accordance with the precepts of the just war theory.

Key words: just war theory, natural law, positive law, *jus ad bellum*, public international law, use of force, legality, legitimacy, UN, aggression, legitimate defence, humanitarian intervention

Ključne reči: doktrina pravednog rata, prirodno pravo, pozitivno pravo, *jus ad bellum*, međunarodno javno pravo, upotreba sile, legalnost, legitimnost, UN, agresija, samoodbrana, humanitarna intervencija

UVOD

Doktrina pravednog rata je teško spojiva sa principom suvereniteta država i pravnim pozitivizmom jer po definiciji podrazumeva priznavanje viših principa.² Ovaj iskaz pokazuje svu kompleksnost, donekle i kontradiktornost problematike čiji su glavni pojmovi doktrina

1 Miloš Jovanović, istraživač saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

2 Guillaume Bacot, *La doctrine de la guerre juste*, Paris, Economica, 1989, p. 2.

pravednog rata i međunarodno pravo. Najpre, doktrina pravednog rata zasniva se na filozofskom postulatima da postoje viši, univerzalni principi i objektivne vrednosti čije se utemeljenje nalazi u prirodi stvari, Božijoj promisli ili ljudskom razumu. S druge strane, klasično međunarodno pravo zasniva se na principu suvereniteta koji po definiciji ne poznaje više principe i na pozitivističkoj teoriji koja pravo odvaja od politike, morala ili filozofije. Izgledalo bi u tom slučaju da ti pojmovi nisu podudarni i da u međunarodnom pravu jednostavno nema mesta za bilo šta slično doktrini pravednog rata. Agresija NATO-a 1999. godine protiv tadašnje SRJ na prvi pogled ide u prilog tvrdnji da su dva pojma odvojena. Za ogromnu većinu zapadnih analitičara međunarodne politike, vojna intervencija NATO-a, iako po međunarodnom pravu apsolutno nelegalna, idealtipski je primer *pravednog rata*. Tako Majkl Volcer (Michael Walzer) smatra da je vojna intervencija „bila u potpunosti opravdana ako ne i obavezna”.³ Identično mišljenje o opravdanosti vojne intervencije NATO-a dele i svi autori zbornika radova „Opravdati rat” koji su priredili francuski profesori Pjer Asner (Pierre Hassner) i Žil Andreani (Gilles Andréani).⁴ Ipak, da li se pozitivno pravo zaista može promišljati van svakog poimanja pravde i morala? Da li zaista u pozitivnom pravu nema teorijskog prostora za doktrinu pravednog rata? Pitanje koje se time posredno otvara pred nama jeste vrlo kompleksno pitanje odnosa legaliteta i legitimiteta, odnosno prava i pravde. Videćemo da je taj odnos promenljive prirode. Istorijski razvoj doktrine pravednog rata i međunarodnog prava pokazuje njihovu delimičnu nepodudarnost. Naime, nastala u okviru hrišćanske srednjovekovne misli, zatim sekularizovana i utemeljena na prirodnom pravu koje se zasniva na ljudskom razumu, doktrina pravednog rata nije mogla biti kompatibilna sa nastankom klasičnog međunarodnog prava koje se zasnivalo na principu suvereniteta i pozitivizmu pravnih normi koje isključivi izvor nalaze u ponašanju i volji država. U trenutku nastajanja međunarodnog prava došlo je do automatske negacije suštine doktrine pravednog rata. Videćemo, međutim, da su polovinom XX veka, elementi doktrine pravednog rata dobili pozitivno pravnu formulaciju. Danas, kada se doktrina pravednog rata oživljava, i kada se „moral vraća u međunarodnu politiku”, ponovo dolazi do izvesnih tenzija u odnosu na međunarodno pravo. Problemi koje postavlja pitanje humanitarnih intervencija to dobro ilustruju.⁵ Kako tumačiti postojeće

3 Michael Walzer, *De la guerre et du terrorisme*, Paris, Bayard, 2004, p. 135.

4 Gilles Andréani, Pierre Hassner (dir.), *Justifier la guerre*, Paris, Presses de Sciences po, 2005.

5 Ibidem, pp. 20-1.

tenzije ako su određeni elementi doktrine pravednog rata prešli u sferu pozitivnog prava? Da bismo dali odgovor na to pitanje, neophodno je kritički sagledati ponovno oživljavanje doktrine pravednog rata kao i prirodu međunarodnog javnog prava.

DOKTRINA PRAVEDNOG RATA PRETHODI STVARANJU KLASIČNOG MEĐUNARODNOG PRAVA

Doktrina pravednog rata se pojavljuje znatno ranije od međunarodnog prava u klasičnom smislu. Prvi obrisi problematike pravednog rata mogu se naći u antičkoj Grčkoj. Rimsko pravo takođe je poznavalo pojam *bellum justum*. Taj pojam se odnosio na niz proceduralnih formalnosti koje se moraju ispuniti da bi rat mogao ispravno započeti. Daleko smo od suštine doktrine pravednog rata koja će zaista začeti na kraju antičkog doba sa Svetim Avgustinom u kontekstu slabljenja Rimskog carstva i odgovora na pitanje da li je Hrišćanima dozvoljeno ratovanje. Aktualna kod hrišćanskih mislilaca tokom srednjeg veka, doktrina pravednog rata će sa školom prirodnog prava doživeti mutaciju koja će u delu Emrika de Vatela (Emer de Vattel, 1714-1767), kulminirati negacijom njene suštine. Ipak, na paradoksalan način, srž doktrine pravednog rata će se sa Poveljom UN uobličiti, ovog puta kroz pozitivno pravo.

Kao što je rečeno, Sveti Avgustin (354-430) hronološki zauzima prvo mesto u formulaciji doktrine pravednog rata. Njegova poznata definicija pravednog rata ostala je aktuelna tokom celog srednjeg veka: „Pravedni su ratovi oni koji svete nepravdu, kada jedan narod ili jedna država protiv kojih se vodi rat nisu kaznili zločine svojih ili nisu vratili ono što su oduzeli na nepravedan način”.⁶ Sasvim logično, dakle, samo počinjena nepravda može biti uzrok pravednog rata. Odbraniti pravdu nije samo pravo, već je i dužnost: „Mudar čovek će isukati mač zbog pravde. Ali ako se seti da je čovek, zar ne treba žarko da žali tu nužnost koja mu opravdano stavlja oružje u ruke? Jer da se ne radi o pravednom ratu, mudrac ne bi morao da se bori. Neprijateljeva nepravda naoružava mudraca za odbranu pravde; i tu nepravdu koju čovek čini, sve i da ona ne prouzrokuje potrebu za borbom, mudrac treba da žali.”⁷

Sveti Toma Akvinski (1225-1274) verno je pratio Svetog Avgustina po pitanju rata. O pravednom ratu pisao je u poglavlju *Summa Theologiae*

6 Citat preuzet iz: Guillame Bacot, *La doctrine de la guerre juste*, op. cit., p. 16.

7 Saint Augustin, *La Cité de Dieux*, tome 3, Paris, Editions du Seuil, Coll. Points sagesses, 1994, p. 112.

posvećenom milosrđu. Da bi rat bio pravedan Sveti Toma Akvinski navodi tri uslova:

„Kada bi rat uvek bio zločin, odakle bi dolazio prestiž koji je vojna slava uvek ostavljala na narode, bili oni civilizovani ili varvarski? Odakle dolazi oreol koji osijava čelo ratnika? Jedan narod, više naroda mogu pogrešiti, ali nema stalne i univerzalne greške. Jer bez rata ne bi bilo moguće postojanje društva; jer bi bez rata najmilija i najsvetija prava svakog dana bila gažena. Ali ako hvalim rat, kako je on porok koji se protivi milosrđu? Da bi rat bio ono što ja kažem, potrebno je da ispuni tri uslova. Mora ga objaviti vladar i rat u njegovo ime mora biti vođen jer je njemu predata briga o zajedničkim interesima, njegova je dužnost da odbaci unutrašnje i spoljašnje neprijatelje. Mora se voditi zbog pravednog razloga sa pravednom namerom a ne u cilju ambicija, u želji da teku krv i suze, da se zadovolji lična osveta. Svaki drugačiji rat je porok koji milosrđe osuđuje i onaj koji je počinilac takvog rata odgovoran je pred Bogom i pred ljudima za nesreće koje rat ostavlja iza sebe.”⁸

Iz navedenog pasusa jasno proizlazi da rat mora biti poveden od strane legitimnog organa vlasti, da se mora započeti zbog pravednog razloga i da se mora voditi s pravednom namerom da bi se mogao okarakterisati kao pravedan. Ovaj poslednji kriterijum (pravedna namera) može se na prvi pogled učiniti suvišnim u odnosu na prethodni (pravedni razlog). Međutim, pravedan razlog može prouzrokovati pravedan rat, ali se isti dalje mora voditi sa jednim ciljem ispravljanja počinjene nepravde. Drugim rečima, strana koja ima pravedan razlog za vođenje rata ne sme iskoristiti situaciju i slediti druge ciljeve od ispravljanja nepravde.

Razmišljanje o pravednom ratu teklo je u sklopu hrišćanske katoličke misli do druge španske sholastike čiji su najizrazitiji predstavnici Francisko De Vitorija (Francisco de Vitoria, 1483-1546) i Francisko Suarez (Francisco Suarez, 1548-1617). Jedna od značajnih novina španske sholastike jeste teorija o ratu koji može biti opravdan za obe sukobljene strane. Ne radi se ovde, međutim, o objektivnoj pravdi koja je uvek jedna i čini da rat može biti pravedan samo za jednu sukobljenu stranu. Reč je o subjektivnom shvatanju jednog od učesnika proisteklom iz „nepobedive greške” (zabune). Time se donekle menja perspektiva pravednog rata koji je tokom celog srednjeg veka shvatan kao rat protiv onih koji su počinili nepravdu, uvek smatranu

---

8 L'abbé Georges Malais, *La théologie de Saint Thomas ou exposition de la somme théologique en français*, Paris, Librairie catholique de Perisse Frère, 1857, pp. 85-6.

objektivno utvrđenom. Sada, neprijatelji mogu voditi rat u dobroj veri, tj. sa iskrenim subjektivnim osećanjem pravičnosti. Van ovog pojašnjenja Vitorijina misao o pravednom ratu verno prati Svetog Avgustina i Svetog Tomu Akvinskog na koje se autor poziva u svom delu (predavanju) *De iure belli* (1539). Vitorija odbacuje kao razloge pravednog rata razlike u veri, širenje carstva ili pak ličnu slavu vladara i citirajući Svetog Avgustina smatra da samo učinjena nepravda može opravdati rat.⁹

Sledeća etapa se odvija u okviru škole prirodnog prava. Od XVII veka dolazi do procesa sekularizacije doktrine pravednog rata. Razlog leži u protestantskoj reformaciji crkve čime je narušen autoritet do tada vladajuće dogme. „Otud briga koja karakteriše *školu prirodnog prava* da zasnuje međunarodne odnose, ne na religiji čije dogme više nisu imale autoriteta, već isključivo na razumu i prirodnim zakonima koje su, kako je smatrano, svi još prihvatili.”¹⁰ Činjenica da su glavni predstavnici škole prirodnog prava bili protestantski mislioci Hugo Grocijus (Hugo Grotius, 1583-1645) i Samjuel Pufendorf (Samuel Pufendorf, 1632-1694) ne predstavlja slučajnost. Hugo Grocijus, koji se često smatra ocem međunarodnog prava, ostaje u najvećem delu veran tradicionalnom učenju koje se može naći kod Vitorije ili Suareza. Grocijus na primer dodatno naglašava obavezu univerzalne intervencije kada postoji pravedan razlog koju je Vitorija iskazao rečima da vladari moraju da, saglasno prirodnom pravu, spasavaju univerzum od nepravde.¹¹

Ako se ostave po strani razlike koje postoje među autorima, koje zbog forme ovog rada ne možemo detaljno da analiziramo, doktrina pravednog rata zasniva se na šest osnovnih kriterijuma.¹² Njihovo ispunjenje označiće dati rat kao pravedan. Radi se o sledećim kriterijumima:

---

9 Vitoria Francisco, *Political Writings*, Cambridge University Press, Edited by Anthony Pagden, Jeremy Lawrance, 2005, pp. 302-3. Vitorija navodi da ne može svaka nepravda opravdati rat kao što se teškim kaznama poput smrtne kazne ili izgnanstva ne mogu kazniti bez razlike svi zločini. Time zapravo uvodi kriterijum proporcionalnosti.

10 Guillaume Bacot, *La doctrine de la guerre juste*, op. cit., p. 54.

11 Vitoria Francisco, *Political Writings*, op. cit., p. 288 (*De Indis*), p. 306 (*De iure belli*); Hugo Grotius, *Le droit de la guerre et de la paix*, Paris, P.U.F., pp. 562-9.

12 Videti: Christian Mellon, “Guerre juste”, in: Thierry de Montbrial, Jean Klein (dir.), *Dictionnaire de stratégie*, Paris, P.U.F., 2000, p. 295-9; Christian Mellon, “‘Guerre juste’: l’Eglise actualise son héritage”, in: Andréani; Hassner, *Justifier la guerre*, op. cit., pp. 85-108.

- a. *Pravedan razlog/povod*: mora biti reč o dovoljno jakom razlogu da se započne rat. Samoodbrana zauzima prvo mesto. Mogućnost odbrane drugih naroda takođe je rano uzeta u obzir – eksplicitno kod Vitorije i Grocijusa. U svakom slučaju, cilj je ispraviti nepravdu, stati na put istrebljenju, boriti se protiv ugnjetavanja. Radi se fundamentalno o zaštiti života. Ovaj kriterijum je najvažniji među elementima doktrine pravednog rata.
- b. *Pravedna namera*: rat se mora voditi da bi se data nepravda ispravila i postigao mir. Ne sme se iskoristiti za postizanje bilo kog drugog cilja.
- v. *Poslednje sredstvo*: rat nikad ne može biti opravdan ako je cilj mogao da se postigne na drugi način. Rat mora predstavljati poslednje sredstvo.
- g. *Legitiman organ vlasti*: Ovaj uslov je izgubio na važnosti. Njegovo postojanje je bilo uzrokovano feudalnom organizacijom društva u srednjem veku. Kako doktrina pravednog rata ima cilj da ograniči rat, smisao ovog kriterijuma ležao je u suzbijanju privatnih ratova.¹³
- d. *Proporcionalnost*: rezultat rata ne sme biti gori od same nepravde. Drugim rečima, ako rat napravi veću štetu od postojećeg stanja pre rata, njegova opravdanost je dovedena u pitanje.
- đ. *Mogućnost uspeha*: Kao logičan sled prethodnog uslova, rat mora imati određene šanse na uspeh inače ga je besmisleno (neopravdano) pokretati jer se na nesreću (nepravdu) dodaje nesreća (nepravda).

POJAVA KLASIČNOG MEĐUNARODNOG PRAVA: RELATIVIZACIJA OPRAVDANOSTI POKRETANJA RATA U KORIST PONAŠANJA U RATU

Doktrina pravednog rata imala je i aspekt koji se odnosio na pravila ponašanja u ratu — *jus in bello*. On je, međutim, uvek bio u podređenom položaju u odnosu na pitanje opravdanosti pokretanja rata — *jus ad bellum*. Takva pozicija je razumljiva. U svakom pogledu, hronološkom, logičkom i suštinskom, pitanje opravdanosti pokretanja rata prethodi pitanju ponašanja u ratu. S jedne strane radi se o uzroku — začetku rata, sa druge, o posledici. Upravo će se ta srž doktrine pravednog rata — *jus ad bellum* — relativizovati odguravši doktrinu pravednog rata u drugi i dalji plan. Sa Pufendorfom

---

13 Danas, u nešto centralizovanijem međunarodnom pravnom poretku, ovaj pojam bi mogao da se odnosi na Savet bezbednosti UN. Time ipak prelazimo u sferu međunarodnog legaliteta o kojoj će, kao i o Savetu bezbednosti, više reči biti u nastavku ovog rada.

započinju prvi obrisi pomenute relativizacije. Nakon što je istakao principe pravednog rata koji proističu iz prirodnog prava, Pufendorf im dodaje običajne principe zasnovane na prećutnom dogovoru država. Prvi od tih principa tiče se prava na neutralnost koji nalaže državama da se ne mešaju u sukob dok se isti vodi po pravilima rata.¹⁴ Time se direktno stavlja u drugi plan značaj objektivnog utvrđivanja opravdanosti samog rata. Međutim, sve dok pozitivno pravo zasnovano na volji država nije smatrano kao jedini izvor prava, doktrina pravednog rata je, iako relativizovana, teorijski bila moguća. Upravo sa Emrikom de Vatelom, koji je stvarni začetnik međunarodnog prava, doktrina pravednog rata gubi svoju suštinu i teorijski postaje nekompatibilna sa novonastalim međunarodnim pravom.¹⁵ Od tog trenutka pravo zasnovano na volji država, tj. pozitivno pravo postaje jedini validan izvor pravnih normi. Naravno, Emrik de Vatel još uvek pominje prirodno pravo:

„Nazivamo *neophodno pravo naroda* (Droit des gens nécessaire) ono koje se sastoji iz primene prirodnog prava nacijama. To pravo je neophodno jer su nacije apsolutno u obavezi da ga poštuju. To pravo sadrži principe koje Prirodni zakon daje državama, za koje ovaj zakon nije manje obavezan nego što je za ljude; pošto se države sastoje od ljudi, pošto njihove odluke donose ljudi, i pošto zakon prirode obavezuje sve ljude u kom god se oni odnosu nalazili”¹⁶

Zatim Vatel naglašava da je to pravo, pošto se zasniva na prirodi stvari i naročito na ljudskoj prirodi, nepromenljivo. Samim tim, nacije to pravo ne mogu promeniti svojim konvencijama. Na taj način, kaže Vatel, možemo praviti razliku između legitimnih ugovora i konvencija i onih koji to nisu. Nakon toga, međutim, Vatel nedvosmisleno daje primat pravu čije je jedini izvor volja država:

„Svi ugovori, svi običaji koji se protive onom što određuje ili zabranjuje neophodno pravo naroda (Droit des gens nécessaire) su nelegitimni. Videćemo ipak da su takvi (nelegitimni) samo prema unutrašnjem pravu ili (pravu) savesti; i da zbog razloga koji će kasnije biti pojašnjeni, te konvencije, ti ugovori često su validni prema spoljašnjem pravu. Kako su nacije slobodne i nezavisne; i ako su akcije jedne od njih nelegitimne i za

14 Videti: Guillaume Bacot, *La doctrine de la guerre juste*, op. cit., p. 56.

15 Videti: Emmanuelle Jouannet, *Emer de Vattel et l'émergence doctrinale du droit international classique*, Paris, Pedone, 1998.

16 Emer De Vattel, *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, Tome I, Londres, 1758, p. 4.

osudu prema zakonima savesti, druge (nacije) su u obavezi da ih trpe, ako te akcije ne povređuju njihova perfektna prava. Sloboda tih nacija ne bi bila potpuna kada bi druge mogle sebi da uzmu za pravo da se mešaju u njihovo ponašanje”.¹⁷

Samim činom izbacivanja prirodnog prava, koji ujedno predstavlja uslov nastajanja klasičnog međunarodnog prava čiji se jedini izvor nalazi u volji država, automatski je izbačena i doktrina pravednog rata koja je iz prirodnog prava proizišla. Uzrok ove relativizacije, tj. neutralizacije nalazi se u širem istorijskom razvoju izgradnje država i korelativno osnaživanjem principa suvereniteta. Pravna doktrina s kraja XVIII veka i tokom celog XIX neće se baviti aspektom prava na rat već isključivo problemom regulisanja ponašanja u toku rata. Taj proces će dovesti do zaključivanja haških konvencija iz 1899. i 1907. godine. U XX veku će Kelzenova čista teorija prava dodatno oslabiti vezu između prirodnog i pozitivnog prava. Istorijska nepodudarnost, tj. isključivost doktrine pravednog rata i međunarodnog prava otvara pitanje odnosa prirodnog i pozitivnog prava. Taj se odnos tim pre mora pojasniti jer se suština doktrine pravednog rata paradoksalno uobličila kroz pozitivno pravo u XX veku.

DOKTRINA PRAVEDNOG RATA U SAVREMENOM PRAVU MEĐUNARODNOG MIRA I BEZBEDNOSTI

Pre nego što u kratkim crtama predstavimo regulisanje prava na rat u pozitivnom pravu, potrebno je objasniti prisustvo elemenata prirodnog u pozitivnom pravu.

1. Pravni pozitivizam i pravda – pravo i moral

Postavlja se pitanje da li, i u kojoj meri, vrednosti prirodnog prava mogu imati ulogu u pozitivnom pravu. „Kako pozitivizam podrazumeva da su svi vrednosni sudovi iracionalni i da zavise od odluka i izbora koje ne poseduju nikakvu objektivnost; tako je po definiciji bespredmetna svaka potraga za vrednošću poput pravde”.¹⁸ Time se pred nama otvara kompleksan teorijski problem čiji su elementi jasno izloženi u poglavlju *Čiste teorije prava* Hansa

17 Ibidem, p. 5. „Perfektno pravo” je po Vatelju pravo koje sa sobom nosi mogućnost prinude protiv onih koji ne poštuju obavezu koja proističe iz datog prava. Distinkcija *perfektnih* i *neperfektnih* prava nalazi se u sklopu spoljašnjeg prava, str. 9.

18 Alain Renaut, Lukas Sosoe, *Philosophie du droit*, Paris, P.U.F., 1991, p. 338.

Kelzena koje se odnosi na pravo i moral.¹⁹ Konstrukcija čiji je krajnji rezultat odvajanje prava od morala može se razložiti na tri sekvence. Kada tvrdimo da pravo ima moralnu sadržinu, time zapravo tvrdimo da je pravni poredak konstitutivni deo moralnog poretka, da je pravo moral i da je sledstveno tome pravo u biti pravedno. Takva tvrdnja smatra Kelzen, mora počivati na pretpostavci da postoji samo jedan moral, jedini ispravan moral odnosno moral u apsolutnom smislu i da se samo norme koje su u skladu sa tim apsolutnim moralom mogu smatrati pravnim normama. Reč je o definiciji koja pravo čini delom morala, koja identifikuje pravo i pravdu.²⁰

Druga sekvenca upravo ukazuje na nepostojanje jednog apsolutnog morala. „Ne postoji apsolutni moral, jedini ispravan koji bi isključio mogućnost ispravnosti drugog morala” kaže Kelzen i dodaje „da je moguće da se u različitim uslovima različite stvari smatraju dobrim ili lošim, pravednim ili nepravednim i da ništa ne sme nužno da se smatra dobrim ili lošim, pravednim ili nepravednim u svim uslovima, u tom smislu sve moralne vrednosti su relativne.”²¹

Treća sekvenca je zaključak koji proizilazi iz prethodne dve premise i po kome pravo mora biti odvojeno od morala. Videli smo da su španski sholastičari još verovali da se objektivno može utvrditi pravednost rata i da on samo izuzetno može biti u subjektivnom smislu pravedan za obe strane. Škola prirodnog prava je tu pretpostavku obrnula. Davši primat pravu čije je jedini izvor volja država i u strukturi gde iznad suverenih država nije postojao viši autoritet nije bilo moguće objektivno odrediti opravdanost upotrebe sile.

Pozitivistička teorija na svoj način doprinosi (epistemološkoj) relativizaciji same mogućnosti spoznaje pravednog rata. Tačno je da Kelzen dodaje da relativistička teorija ne podrazumeva da pravda ne postoji, već da ona ima samo relativnu vrednost. To nije naš stav i doktrina pravednog rata ne počiva (niti može počivati) na njemu. Ako je pravda relativan pojam, više ne može biti reči o pravdi. To ne znači da osporavamo činjenicu da moralne vrednosti mogu biti (i jesu bile) različite u vremenu i prostoru. Slažemo se da veliki deo moralnih normi jeste socijalno konstruisan i da je pojam *legitimiteta* najvećim delom subjektivne prirode. Stojimo, međutim, čvrsto iza uverenja da vrednosni relativizam nije apsolutan. Postoji jezgro, koliko god bilo usko i ograničeno objektivnih, odnosno urođenih i samim tim

19 Hans Kelsen, *Théorie pure du droit*, Paris, Bruylant-L.G.D.J., 1999, pp. 67-74.

20 Ibidem, p. 71.

21 Ibidem.

apsolutnih vrednosti. Instinkt za očuvanjem je deo tog jezgra i univerzalno je prisutan. Ako postoji nešto što je srž prirodnog prava zajedničkog svim živim bićima, onda to je upravo nagon za fizičkim očuvanjem.²² Iz tog razloga samoodbrana čini prvi element najvažnijeg kriterijuma pravednog rata – pravednog razloga. Iz tog razloga je ušla i u pozitivno pravo.

2. Povelja UN i definisanje upotrebe sile

Tragedije prouzrokovane u dva svetska rata bile su razlog da se izade iz stanja neutralnog odnosa međunarodnog prava prema ratu, odnosno prema pravu na rat i da se kroz pozitivne pravne norme ograniči upotreba sile kao način rešavanja sporova među državama. Društvo naroda nije osporavalo legalnost ratova ako bi njima prethodio postupak mirnog rešavanja sporova predviđen osnivačkim paktom. Sledeći pokušaj ograničavanja, odnosno zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima predstavlja pakt Brijan-Kellog (Briand-Kellogg) iz 1928. godine. Najkoherentniju konstrukciju ipak predstavlja savremeno pravo mira i bezbednosti Povelje UN. Zabrana upotrebe sile predviđena je drugim članom (stav 4) Povelje po kojem se „svi članovi u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države...”²³ Time je pravo na rat — tj. agresija — stavljeno van zakona. Kasnije je definiciju agresije dala Generalna skupština UN u rezoluciji 3314 (1974. godine). Po toj definiciji agresija je “upotreba oružane sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, ili na bilo koji drugi način koji je protivurečan Povelji Ujedinjenih nacija, kao što proističe iz ove definicije”.²⁴

U dva slučaja, upotreba sile je odobrena. U članu 51 Povelje UN se ogleda čvrsta i duboka (neminovna) veza između prirodnog i pozitivnog prava jer se u njemu preuzima glavni kriterijum pravednog rata — pravo na samoodbranu. Ta veza se vidi i u samoj formulaciji pomenutog člana: „Ništa u ovoj Povelji ne umanjuje urođeno pravo (u originalnoj verziji na

22 Nasuprot tome, radikalni pacifizam i odluka da se na silu ne odgovori silom makar i po cenu života upravo proizlaze iz učenja i predstavljaju socijalnu konstrukciju.

23 “Chartes des Nations Unies”, *Grands textes de droit international public*, (Pierre-Marie Dupuy, dir.), Paris, Dalloz, 1996, p. 4.

24 Official documents, “Definition of Aggression Resolution 3314 (XXIX)”, *The American Journal of International Law*, Vol. 69, No. 2, Apr., 1975, pp. 480-483.

francuskom reč je upravo o prirodnom pravu) na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada...”²⁵ Pored te mogućnosti nesporno pravedne upotrebe sile u slučaju samoodbrane, slučaju u kome se pojmovi legaliteta i legitimiteta, odnosno prava i pravde apsolutno podudaraju, postoji još jedna opcija predviđena Poveljom UN. U slučaju konstatovane pretnje međunarodnom miru i bezbednosti od strane Saveta bezbednosti, ovaj organ UN može u skladu sa članom 42 Povelje UN (7. poglavlje) „preduzeti takvu akciju vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama koja je potrebna radi održanja ili vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti”.²⁶ Ovde je širok prostor ostavljen tumačenju i time je na pozitivan način pokriven veliki broj mogućnosti za vođenje ratova koji bi bili u skladu sa doktrinom pravednog rata. Humanitarna intervencija, o kojoj je govorio još Vitorija a dodatno je razradio Grocijus, nije zabranjena međunarodnim pravom. Savet bezbednosti teorijski može da je odobri. Drugim rečima, međunarodno pravo je uzelo u obzir elemente doktrine pravednog rata od trenutka kada je ograničilo upotrebu sile. U međunarodnopravnom poretku, zasnovanom na suverenitetu i teritorijalnom integritetu država (i korelativno principu nemešanja u unutrašnje poslove) upotreba sile je zabranjena osim u dva slučaja: slučaju samoodbrane i slučaju odobrene upotrebe sile od strane Saveta bezbednosti UN u situaciji narušavanja međunarodnog mira i bezbednosti. Novonastala situacija u pozitivnom pravu polovinom prošlog veka otvara, međutim, nove probleme.

Videli smo da je doktrina pravednog rata, zasnovana na prirodnom pravu, odbačena u trenutku nastajanja klasičnog međunarodnog prava koje se afirmisalo kao pozitivno pravo krajem XVIII veka. Tokom naredna dva veka, suština doktrine pravednog rata nalazila se van pravne sfere. Tek polovinom XX veka određeni elementi doktrine pravednog rata postaju norme pozitivnog prava. Od tog trenutka, i s obzirom na ponovno oživljavanje doktrine pravednog rata danas, postavljaju se sledeća pitanja: da li je doktrina pravednog rata u kontekstu pozitivnog definisanja upotrebe sile uopšte potrebna i ako jeste, iz kojih razloga bi to mogla biti?

25 Reč *urođeno* (pravo) odlično ukazuje na apsolutni, a ne relativni karakter ovog principa i nedvosmisleno upućuje na postulat da postoje objektivne, tj. apsolutne vrednosti, postulat na kome počiva doktrina pravednog rata.

26 “Chartes des Nations Unies”, *Grands textes de droit international public*, (Pierre-Marie Dupuy, dir.), op. cit., p. 13.

KRAJ HLADNOG RATA I OŽIVLJAVANJE DOKTRINE PRAVEDNOG RATA

Vojne intervencije protiv SRJ (1999) i u manjoj meri protiv Iraka (2003) bitno su uticale na oživljavanje doktrine pravednog rata u međunarodnim odnosima. Obe intervencije (naročito intervencija NATO-a protiv SRJ) su krunisale paradigmatiku promenu nastalu završetkom hladnog rata koju odlično ilustruje sledeći iskaz:

„Od kraja hladnog rata moral igra sasvim novu ulogu u međunarodnim odnosima. Nju možemo oceniti na više načina: razvojem međunarodne pravde, povećanom pažnjom koju posvećujemo poštovanju pravila ratovanja prilikom međunarodnih intervencija, činom pokajanja između država za greške iz prošlosti, sistematskom pozivanju na moral, ne više u polemici sa protivnikom već kao merom sopstvene politike i politike svojih saveznika...”²⁷

Poslehladnoratovski period označio je početak vere u jednu novu eru koja će se odlikovati vladavinom prava i pravde.²⁸ UN su konačno mogle da odigraju ulogu predviđenu sopstvenom Poveljom koja se do tada zbog bipolarne strukture sveta nije primenjivala na odgovarajući način. Intelektualna podloga ovoga, na Zapadu, čvrsto rasprostranjenog uverenja o povratku i značaju morala u međunarodnim odnosima leži i u ideologiji postbipolarnog sveta. Francis Fukujama (Francis Fukuyama) prvi je otvorio put ovoj etnocentričnoj viziji svojom knjigom „Kraj istorije i poslednji čovek”. Postistorijsko doba u kome će želja za sopstvenim komfornim očuvanjem prevazići želju za rizikovanjem života u borbi za prestiž, karakteristika je poslehladnoratovske liberalne demokratije koja se nudi kao jedino moguće rešenje.²⁹ Teza o definitivnoj pobedi liberalne demokratije je uticala i na verovanje da su demokratske vrednosti zapadnih zemalja zapravo univerzalnog dometa. Jezgro tih vrednosti čini zapadno shvatanje ljudskih prava.

Izuzetno je simptomatično da svi autori već pomenutog zbornika radova pod naslovom „Opravdati rat” smatraju da je „rat na Kosovu”, iako

27 Andréani, Hassner, *Justifier la guerre*, op. cit., p. 21.

28 Govor Džordža Buša o novom svetskom poretku pred Kongresom SAD 11. septembra 1990. godine pruža odličnu ilustraciju nove paradigme. Internet, <http://www.monde-diplomatique.fr/cahier/irak/posusa01, 05/04/2006>.

29 Francis Fukuyama, *La fin de l'histoire et le dernier homme*, Paris, Flammarion, 1992, p.320.

nelegalan, bio opravdan upravo na osnovu ugroženih prava jednog naroda.³⁰ Takav stav govori o skoro religijskom karakteru paradigme o ljudskim pravima. Paralelno s tom tezom i delom zbog kvalitativnog pomaka u tehnološkom razvoju — elektronska minijaturizacija i time prouzrokovana revolucija u telekomunikacijama — u akademskim krugovima je nastala teza o opadanju suvereniteta, slabljenju država i relativizaciji značaja granica.³¹ Svi ti elementi su uticali da se međunarodno javno pravo, i dalje zasnovano na principu suvereniteta država, teritorijalnog integriteta i principa nemešanja u unutrašnje poslove, nađe u raskoraku sa novim tendencijama i donekle bude delegitimizivano. Teza o ratu na Kosovu kao opravdanom iako nelegalnom ratu, odlično ilustruje pomenuti raskorak.

Činjenica da je doktrina pravednog rata oživela u trenutku kada su nabujale teze o slabljenju država i relativizacije principa njihovog suvereniteta svakako ne predstavlja slučajnost. Potrebno je ipak podvrgnuti kritičnom pogledu novonastalu tendenciju. Osnovno pitanje na koje treba odgovoriti glasi da li je od 1945. godine doktrina pravednog rata uopšte potrebna kada je međunarodno pravo jasno definisalo upotrebu sile u aspektu *jus ad bellum*? U slučaju potvrdnog odgovora, treba još odrediti u kojoj meri je doktrina pravednog rata potrebna.

Da li je doktrina pravednog rata uopšte potrebna u kontekstu jasnog definisanja upotrebe sile? Ovde se zapravo postavlja fundamentalno pitanje odnosa legaliteta i legitimiteta. Ovo pitanje nije identično problemu koji smo postavili u prvom delu ovog rada i koji se tiče odnosa pravnog pozitivizma i pravde uopšte. Pojam legaliteta ovde se odnosi isključivo na legalitet upotrebe sile u međunarodnom javnom pravu, na vremenski određenu konstrukciju savremenog prava međunarodnog mira i bezbednosti. Radi se o pitanju koje poprima sledeće dve formulacije:

a – da li je svaka legalna upotreba sile *ipso facto* legitimna?

b – da li je svaka nelegalna upotreba sile *ipso facto* nelegitimna?

U slučaju potvrdnih odgovora na ova pitanja doktrina pravednog rata postaje suvišna.

30 Andréani, Hassner, *Justifier la guerre*, op. cit., pp. 70, 86, 286.

31 Videti: Bertrand Badie, *La fin des territoires*, Paris, Fayard, 1995 ; Bertrand Badie, *Un monde sans souveraineté*, Paris, Fayard, 1999.

1. Pitanje odnosa legaliteta i legitimiteta

Belgijski profesor međunarodnog prava Olivje Korten (Olivier Corten) daje zanimljiv iako, čini nam se, nepotpun odgovor na postavljeno pitanje:

„Naše ubedenje je da, u specifičnom domenu regulisanja upotrebe sile, postojeća pravna pravila predstavljaju najmanje loš režim... Isti predviđa da, osim u slučaju prava na samoodbranu koje država žrtva agresije može pokrenuti unilateralno, *jedinstvena mogućnost vođenja pravednog rata leži u odobrenju jedine instance u kojoj su zastupljene sve zemlje planete — OUN-a. To ne znači da će legalan rat, odobren od strane Saveta bezbednosti, uvek biti i opravdan. Ali na obrnut način, smatramo da je teško zamisliti slučaj u kome bi rat vođen u ime 'pravednog povoda' koji bi bio proklamovan na čisto jednostran način, mogao biti prihvaćen kao legitiman. Drugim rečima, smatramo da je legalnost neophodan, iako ne i dovoljan uslov, za legitimitet jednog rata* (kurziv M. J.)”³²

Odgovor koji ovaj autor daje na navedena pitanja je sledeći. Svaka nelegalna upotreba sile samim tim je i nelegitimna. Time naše drugo pitanje dobija potvrđan odgovor. S druge strane, svaka legalna upotreba sile verovatno je legitimna, iako to ne mora biti bezuslovno. Činjenica da je legalnost neophodan ali ne i dovoljan kriterijum legitimiteta ostavlja prostora za doktrinu pravednog rata. Međutim, da li se dati odgovori mogu uzeti kao tačni. Najbolji odgovor na ova pitanja može se naći kroz analizu konkretnih situacija.

Od kraja hladnog rata bilo je više vojnih intervencija od kojih su svakako najznačajnije intervencije protiv Iraka, SRJ, i Avganistana. Tim intervencijama morama dodati slučaj Ruande gde niko nije intervenisao iako je bilo razloga za to. Od tri vojne intervencije jedna je bila legalna — intervencija protiv Avganistana, dok su dve bile nelegalne — protiv SRJ i Iraka 2003. godine. Na prvi pogled, u sva tri slučaja dolazi do poklapanja između legalnosti i legitimnosti — slučaj Avganistana, i nelegalnosti i nelegitimnosti — slučajevi SRJ i Iraka.³³

Teorijski, međutim, nije moralo biti tako. Po zapadnom shvatanju kosmetske krize, u južnoj srpskoj pokrajini je bilo u toku etničko čišćenje. Uzećemo radi demonstracije taj stav kao istinit. U tom slučaju, teorijski ništa ne

32 Olivier Corten, *Le retour des guerres préventives*, Bruxelles, éd. Labor, 2003, p. 8.

33 Želimo da naglasimo da se ovde ne bavimo pitanjem da li su pomenute vojne intervencije zaista bile legitime (opravdane) ili ne. Dati odgovor na takvo pitanje je moguće ali osim što zahteva kompleksnu analizu i utvrđivanje činjenica, nije predmet ovog rada. Ovde koristimo te slučajeve isključivo u svrhu teorijske analize.

bi sprečilo jednu veliku silu, stalnu članicu Saveta bezbednosti, da zbog svojih interesa iskoristi pravo veta i učini legitimnu vojnu intervenciju, nelegalnom. Postavku možemo promeniti. Šta da je u Iraku nakon vojne intervencije koalicije predvođene SAD nađeno oružje za masovno uništenje kao i dokazi o povezanosti režima Sadama Huseina sa terorističkim organizacijama? Svakako bi jedna nelegalna intervencija izgledala manje nelegitimna. Mogući raskorak koji proizilazi iz političke volje država pokazuje na svoj način i Ruanda gde intervencije uopšte i nije bilo iako je bilo razloga za to.

Kakav zaključak možemo izvući iz prethodnog razmatranja? Da li je svaka nelegalna primena sile samim tim i nelegitimna? Odgovor može biti samo negativan. Kao što smo videli, teorijski mogu postojati situacije u kojima bi ratovi iako nelegalni, mogli biti legitimni. Ali činjenica da je intervencija nelegalna pruža jaku pretpostavku da je i nelegitimna. S druge strane, da li je svaka legalna upotreba sile samim tim i legitimna? Ne mora biti, ali ovde postoji još snažnija pretpostavka da jeste. Snažnija, jer je odluka o intervenciji proizvod dogovora, a dogovor, za razliku od nedostatka dogovora, uvek je teže postići. Pri tome ne treba zaboraviti da dogovoru prethodi analiza, razmena argumenata i političkih viđenja strana koje često nemaju zajedničke interese. Stoga je logično smatrati snažnom pretpostavku da je legalna vojna intervencija – intervencija koju je odobrio Savet bezbednosti UN – takođe i legitimna. Ipak, pošto ne postoji teorijska i logička nužnost da je navedena pretpostavka uvek tačna, sledi pitanje: iz kojih razloga aspekti legaliteta i legitimiteta teorijski ne moraju da se poklapaju? Osnovni razlog odsustva automatskog poklapanja leži fundamentalno u samoj prirodi međunarodnog prava.

PRIRODA SAVREMENOG MEĐUNARODNOG PRAVA I NEOPHODNOST DOKTRINE PRAVEDNOG RATA

Da li je međunarodno pravo — pravo? Da li je međunarodni pravni poredak pravnog karaktera? Postoji duga tradicija negacije međunarodnog prava koje se zasniva na anarhičnom stanju međunarodne scene. Spinoza je smatrao da nijedna konvencija među državama ne može biti važeća ako istovremeno nije i korisna. Ako to prestane biti, prestaje i njen obavezujući karakter.³⁴ U takvim okolnostima sam pojam nepoštovanja ugovora nema nikakvog smisla. Taj postulat sa zasniva na Hobsovoj teoriji o prirodnom stanju u kome pravni odnosi nisu mogući. To prirodno stanje — stanje anarhije u smislu nepostojanja centralne vlasti — jeste karakteristika

34 B. De Spinoza, *Traité politique*, Paris, GF Flammarion, 1966, p. 31.

međunarodne scene. Da li u navedenom stanju međunarodno pravo može postojati? Odgovor na to pitanje zavisi u velikoj meri od početne definicije prava i pravnog poretka. Da bi se dao odgovor na pitanje da li je međunarodno pravo, pravo u smislu nacionalnog, državnog (unutrašnjeg) prava, Hans Kelzen, shodno svojoj definiciji prava, smatra da treba dati odgovor na odlučujuće pitanje da li međunarodno pravo utvrđuje čin prinude kao sankcije nepoštovanja sopstvenih normi.³⁵ Kelzen vidi taj čin u represalijama i ratu. Time je međunarodni poredak, i pored primitivnog karaktera međunarodnog prava koje proizilazi iz stanja njegove decentralizacije, po Kelzenovom mišljenju pravni poredak.³⁶

Intelektualno snažnijom čini nam se konstrukcija Aleksandra Kojeva (Alexandre Kojčve) koji pravni karakter datog poretka zasniva na postojanju nezavisnog i nepristrasnog trećeg lica u sporu između dve strane. Postojanje nezavisnog sudije je odlučujuća karakteristika pravnog fenomena. „Sve dok države budu bile suverene države, odnosno države u bukvalnom smislu, intervencija trećeg lica neće biti neizbežna, jer će država uvek moći da ne prihvati njegov sud”.³⁷ Kojev smatra da međunarodno pravo mora da doživi „aktuelizaciju” da bi moglo posedovati pravni karakter. Pomenuta aktuelizacija podrazumeva da međunarodno javno pravo postane pravo savezne (svetske) države, odnosno njeno ustavno i upravno pravo.³⁸ Do tog trenutka međunarodno pravo ne može posedovati pravni karakter zbog nepostojanja trećeg i nepristrasnog lica. Jedini organ na međunarodnoj sceni koji ispunjava te uslove jeste Međunarodni sud pravde. On, međutim, nema opštu i obaveznu nadležnost. Organ Ujedinjenih nacija koji odlučuje o primeni sile, van slučaja samoodbrane, ne može se okarakterisati kao treće i nepristrasno lice. Savet bezbednosti UN je u biti političko telo, sastavljeno od država od kojih svaka ima svoje političke interese. Najčešće upućivana kritika doktrini pravednog rata — da su države istovremeno i sudija (u smislu da same ocenjuju opravdanost sopstvene akcije) i strana u sporu — može se uputiti i Savetu bezbednosti UN. Drugim rečima, iako su suštinski elementi doktrine pravednog rata normirani u međunarodnom pravu, isto zbog

35 Hans Kelsen, *Théorie pure du droit*, op. cit., pp. 311-8.

36 Videti kritiku Remona Arona o Kelzenovom poistovećivanju represalija i rata sa sankcijama pravnog karaktera. Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, 1984, p. 705-6.

37 Alexandre Kojève, *Esquisse d'une phénoménologie du droit*, Paris, Gallimard, 1981, p. 387.

38 Ibidem, p. 389.

strukture međunarodnih odnosa i visoke decentralizacije međunarodnog sistema jednostavno ne može da proizvede efekte koji se očekuju (za neke su oni sastavni deo fenomena prava — A. Kojev, za druge samo pokazuju nesavršenost, ali time ne omogućuju postojanje međunarodnog prava kao prava — H. Kelzen) od pravnog poretka. Iz tog razloga je doktrina pravednog rata danas, ne samo prisutna, već i potrebna.

Neophodnost doktrine pravednog rata koja proizlazi iz slabosti i nedovoljne konstrukcije međunarodnog prava uvideo je i Majkl Volcer. Iako je pravilno uočio da međunarodno javno pravo ne pokriva sve slučajeve pravednog rata, Volcer je do takvog zaključka došao na pogrešan način. To jasno pokazuje njegovo shvatanje teorije agresije i implicitno međunarodnih pravnih normi koje definišu upotrebu sile i koje on naziva „legalističkom paradigmom”. Kako je legalistička paradigma nedovoljno tačno definisana, ni njena ponuđena revizija, koja je, kako smo prethodno videli, neophodna zbog prirode međunarodnog prava, nije u potpunosti tačna.

Legalistička paradigma Majkla Volcera je „primarni oblik” teorije agresije. Nazvana je tako jer predstavlja „izraz reda i zakona”. Volcer je definiše kroz šest glavnih karakteristika:

1. Postoji međunarodna zajednica koja se sastoji od nezavisnih država.³⁹
2. Međunarodna zajednica poseduje sudsko telo koje definiše prava svojih članova — pre svega pravo na teritorijalni integritet i politički suverenitet.
3. Svaka upotreba sile ili svaka pretnja neposrednom upotrebom sile od strane jedne države protiv političkog suvereniteta ili teritorijalnog integriteta druge države predstavlja čin agresije i zločin.
4. Agresija opravdava dve vrste upotrebe sile kao odgovor: rat za samoodbranu koji vodi žrtva ili rat za odbranu zakona koji vodi žrtva i bilo koji drugi član međunarodne zajednice.
5. Samo agresija može opravdati rat.
6. Kada je agresor vojno odbačen, može biti kažnjen.⁴⁰

Ovaj primarni oblik teorije agresije, iako koherentan i efikasan, mora biti revidiran da bi se uzela u obzir sva kompleksnost međunarodne politike.

---

39 Tačan prevod bi bio međunarodno društvo što više odgovara pravom stanju na međunarodnoj sceni ako se u obzir uzme razlika između pojmova zajednica i društvo (cf. Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*). Ovaj drugi termin više je u duhu srpskog jezika. Ne treba ga shvatiti kao alternativu pojmu društvo u naučnom smislu već kao sinonim.

40 Michael Walzer, *Guerre justes et injustes*, Paris, Belin, 1999, pp. 101-183.

Volcer predlaže pet modifikacija koje zaokružuju legalističku paradigmu i pružaju kompletnu teoriju pravedne upotrebe sile.

Prva revizija tiče se pitanja preventivnog rata i glasi: „Države mogu da koriste snagu oružja u slučaju ratnih pretnji svaki put kada bi nepreduzimanje akcije dovelo do ozbiljne opasnosti za njihovu političku nezavisnost i njihov teritorijalni integritet”.⁴¹ Volcer ovim otvara kompleksno pitanje preventivnog rata. Druga, treća i četvrta revizija tiču se problema intervencije i glase: „Države mogu biti osvojene i ratovi opravdano preduzeti radi pomoći secesionističkim pokretima (od trenutka kada ti pokreti dokažu svoju reprezentativnost) — (druga revizija), da bi se odgovorilo na pređašnju intervenciju/mešanje neke druge sile (treća revizija), da bi se spasile populacije kojima prete masakri (četvrta revizija)”.⁴² Konačno, peta revizija tiče se kazne koju bi agresor trebalo da pretrpi: „osim kada se vode protiv država koje se mogu porediti sa nacističkom državom, pravedni ratovi su ratovi očuvanja; ne mogu imati cilj totalni nestanak nelegalne upotrebe sile kao što je to zadatak policije u državi, imaju jedini cilj suprotstavljanje specifičnim činovima nasilja; otud prava i ograničenja postavljenih principom pravde: otpor, restauracija, razumna prevencija”.⁴³ Volcerova revizija legalističke paradigme nije u potpunosti zadovoljavajuća. Mišljenja smo da Volcerova revizija takođe zahteva reviziju. Time ćemo dobiti obrise intelektualno prihvatljivog modela pravednog rata.

POJAM PRAVEDNOG RATA DANAS: REVIZIJA „REVIZIJE LEGALISTIČKE PARADIGME”

Počecemo od nesumnjivih i dobro utvrđenih slučajeva. Prvi se tiče prava na samoodbranu. Sasvim je jasno da se u ovom slučaju radi o opravdanoj upotrebi sile, istovremeno legalnoj i legitimnoj. Već na sledećem koraku nastaje problem. Dokle ide pravo na samoodbranu, da li ono omogućava i preventivni rat? Doktrina je saglasna u jednom: preventivna upotreba sile može biti legalna samo u slučaju preemptivnog rata. Država koja očekuje neposrednu agresiju, može prva izvršiti napad. Radi se o „urgentnoj potrebi za odbranom koja ne dozvoljava ni izbor sredstava niti ostavlja vreme za deliberaciju”.⁴⁴

41 Ibidem, p. 134.

42 Ibidem, p. 164.

43 Ibidem, p. 180.

44 Formulacija američkog arbitražnog suda u predmetu *Caroline* iz 1837. Citirano u: Olivier Corten, *Le retour des guerres préventives*, op. cit., p. 14.

Ipak, nakon terorističkih atentata 11. septembra 2001. godine razvijena je ideja preventivnog rata (pogrešno ili možda s namerom nazvanog preemptivnim ratom) po kojoj se može napasti „protivnik” koji na samo da nije izvršio napad, već koji ne predstavlja ni neposrednu pretnju. Na toj ideji je zasnovana nacionalna strategija bezbednosti SAD iz 2002. godine i upravo je trebalo da ta ideja posluži kao opravdanje za vojnu intervenciju protiv Iraka.⁴⁵ Mišljenja smo ipak da ništa van koncepta preemptivnog rata u klasičnom smislu ne sme biti prihvaćeno jer bi se u tom slučaju, zbog rastegljivosti pojma „prevencije” svaka intervencija mogla opravdati. „Volja administracije (SAD) da upotrebi silu da bi se suočila sa ‘nadolazećim pretnjama pre nego što se one zaista uobliče’ vodi, već kontraverznu doktrinu anticipatorne samoodbrane korak dalje u polje subjektivnosti i potencijalne opasnosti. Koncept prevencije je neuhvatljiv, sa neodređenim kriterijumima koji bi se mogli koristiti da opravdaju upotrebe sile od Korejskog poluostrva do Tajvanskog tesnaca, Kašmira i dalje”.⁴⁶ Iz tih razloga nam se Volcerova tvrdnja, po kojoj možemo biti u prisustvu agresije ne samo u slučaju u kojem napad još nije izveden, već i u slučaju u kojem se napad ne sprema odmah, čini neprihvatljivom.

Treća i četvrta revizija legalističke paradigme takođe su neprihvatljive. Tiču se prava ne intervenciju da bi se odgovorilo ne pređašnju intervenciju neke sile na istom prostoru ili da bi se pomoglo secesionističkom pokretu. Obe revizije su danas zastarele jer su zamišljene u kontekstu hladnog rata. Pomoć secesionističkom pokretu nema smisla u svetu u kojem više nema kolonizovanih naroda. Pomoć secesionističkom pokretu bila bi opravdana samo u slučaju da je secesionistička ljudska grupa podvrgnuta masovnim zločinima.

Tu dolazimo do Volcerove druge revizije legalističke paradigme. Intervencija može biti opravdana iz humanitarnih razloga. Koncept humanitarne intervencije, nošen u prvi mah nevladinim sektorom – francuskim lekarima koji su nakon krize u Bijafri prvo osnovali 1971. godine organizaciju *Lekari bez granica*, zatim i organizaciju *Lekari sveta*, je u poslednjoj deceniji prošlog veka, s prestankom hladnog rata, dobio izuzetan značaj u međunarodnim odnosima.

Paralelno s ideološkom konstrukcijom o slabljenju država i granicama koje gube značaj, paralelno sa ne manje ideološkom predstavom o pobedi

45 La stratégie nationale de sécurité des Etats-Unis d’Amérique, Septembre 2002. Internet, <http://usinfo.state.gov/journals/itps/1202/ijpf/ijpf1202.htm>, 26/04/2007.

46 Miriam Sapiro, “Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defense”, *The American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 3, 2003, p. 599.

zapadnih vrednosti koje su preko noći, rušenjem Berlinskog zida, definisane kao univerzalne, koncept humanitarne intervencije se nametnuo u meri koja je na jedan nov način dozvoljavala njegovu zloupotrebu. Interesantno je istaći, međutim, da se ne radi o nepoznatom motivu. Videli smo da su autori poput Vitorije ili Grocijusa uvrstavali *humanitarnu intervenciju* u razloge za pokretanje pravednog rata. Videli smo takođe da međunarodno pravo pruža mogućnost za takvu intervenciju (što Volcer nije registrovao kao modalitet legalističke paradigme). Istina je da međunarodno pravo, zbog svoje prirode, ne obavezuje države na takvu intervenciju. Primer Ruande nas na to podseća.

Ipak, teorijski i shodno doktrini pravednog rata, intervencija u humanitarne svrhe apsolutno je opravdana. Takva mogućnost zahteva, međutim, utvrđivanje dva elementa. Prvo je potrebno jasno definisati koja vrsta povrede ljudskih prava otvara vrata intervencije. To podrazumeva definisanje univerzalnih i apsolutnih ljudskih prava koja se zasnivaju na apsolutnim, tj. objektivnim vrednostima. Njih je svakako malo i zbog toga treba izbeći etnocentričnu viziju koja tako često krasi shvatanje ljudskih prava u zapadnim demokratijama. Drugo, u svakom pojedinačnom slučaju, moraju se tačno utvrditi činjenice da bi se znalo da li su prethodno definisana prava povređena. Ovaj uslov je od izuzetnog značaja jer se u periodima ideološkog slaganja i homogenog (ili smatranog takvim) međunarodnog sistema – kakav je nastupio posle hladnog rata – osetno povećavaju šanse za zloupotrebu humanitarnog argumenta koji zapravo pokriva intervencije čiji je jedini motiv politika sile i interesa. Pored toga, u analizi primenljivosti humanitarne intervencije, uvek treba imati na umu dva kriterijuma doktrine pravednog rata: proporcionalnost i mogućnosti uspeha, koji se u savremenoj literaturi svrstavaju pod termin *jus post bellum*. Ovom revizijom su uobličeni obrisi jedinog prihvatljivog modela pravednog rata. Drugim rečima, ne radi se više isključivo o samoodbrani, već o odbrani apsolutnih vrednosti u koje nesumnjivo spada fizičko očuvanje.

ZAKLJUČAK

Doktrina pravednog rata još uvek je potrebna zbog same prirode međunarodnog pravnog poretka koji, nedovoljno centralizovan, ne može odgovoriti na sve probleme bezbednosne prirode. Ta činjenica ne sme zaseniti sledeću: međunarodno pravo mira i bezbednosti, kako je definisano Poveljom UN, pruža dovoljno izgrađenu konstrukciju da bi svaki pojedinačni slučaj mogao biti legalno rešen shodno doktrini pravednog rata. Nije potrebno

čekati, svakako poželjnu *aktuelizaciju* – u smislu Aleksandra Kojeva – međunarodnog prava kako bi ono bilo efikasno kao što nije nužno reformisati Savet bezbednosti zarad istog cilja. Dovoljno je da države, kao glavni akteri međunarodnog sistema pokažu spremnost i volju da se iskreno rukovode principima doktrine pravednog rata koji su, videli smo, sasvim podudarni sa međunarodnopravnim okvirom. Drugim rečima, u savremenom svetu ne postoji teorijska prepreka da se pojmovi legitimiteta i legaliteta apsolutno podudaraju kad je u pitanju upotreba sile na međunarodnoj sceni.

LITERATURA

Knjige

1. Gilles Andréani, Pierre Hassner (dir.), *Justifier la guerre — De l'humanitaire au contre-terrorisme*, Paris, éd. Presses de Sciences Po, 2005.
2. Guillaume Bacot, *La doctrine de la guerre juste*, Paris, éd. Economica, 1989.
3. Mario Bettati, *Le droit d'ingérence*, Paris, éd. Odile Jacob, 1996.
4. Olivier Corten, *Le retour des guerres préventives : le droit international menacé*, Bruxelles, éd. Labor, 2003.
5. Emer De Vattel, *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, Londres, 1758.
6. Hugo Grotius, *Le droit de la guerre et de la paix*, Paris, éd. P.U.F., coll. Léviathan, 1999.
7. Martin Ramon Hernandez, *Francisco de Vitoria et la «leçon sur les indiens»*, Les éditions du Cerf, 1997.
8. Emmanuelle Jouannet, *Emer de Vattel et l'émergence doctrinale du droit international classique*, Paris, Pedone, 1998.
9. Hans Kelsen, *Théorie pure du droit*, Paris, Bruylant-L.G.D.J., 1999.
10. Милош Кнежевић (прир.), *О правди и правичности*, Београд, Дом културе, 1995.
11. Philippe Moreau Defarges, *Droits d'ingérences*, Paris, éd. Presses de Sciences Po, 2006.
12. John Rawls, *Le droit des gens*, Paris, éd. 10/18, 1996.
13. Alain Renaut, Lukas Sosoe, *Philosophie du droit*, Paris, P.U.F., 1991.
14. Frederick Rusell, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge University Press, 1977.
15. Joseph Salvioli, *Le concept de la guerre juste d'après les écrivains antérieurs à Grotius*, Paris, éd. Bossard, 1918.

16. Serge Sur, *Le recours à la force dans l'affaire du Kosovo et le droit international*, Paris, Les notes de l'Ifri, n° 22, Ifri, 2000.
17. Francisco Vitoria, *Political Writings*, Cambridge University Press, Edited by Anthony Pagden, Jeremy Lawrance, 2005.
18. Michael Walzer, *Guerres justes et injustes*, Paris, éd. Belin, 1999.
19. Michael Walzer, *De la guerre et du terrorisme*, Paris, éd. Bayard, 2004.

Članci

1. Stéphane Chauvier, "Y a-t-il des guerres justes?", in: *Penser la guerre, penser la paix*, éd. Pleins feux, 2001.
2. Златко Исаковић, „Доктрина праведног рата од Гроцијуса до Уједињених нација”, *Војно дело*, 4/2003.
3. James F. Childress, "Just-War Theories", *Theological Studies*, 39, 1978.
4. Louis Le Fur, "Guerre juste et juste paix", *R.G.D.I.P.*, 1919.
5. Miriam Sapiro, "Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defense", *The American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 3, 2003.

APSTRAKT

Autor daje kritički pregled odnosa između doktrine pravednog rata i međunarodnog prava. On najpre ističe činjenicu da su navedeni pojmovi istorijski nepodudarni. Teorija pravednog rata se zasniva na višim principima koje međunarodno pravo, zasnovano na principu suvereniteta i kasnije na pozitivističkoj teoriji, nije moglo u svom nastajanju uzeti u obzir. Navedena nepodudarnost se na prvi pogled može učiniti paradoksalnom jer se oba pojma zasnivaju na ideji pravde. Kasniji razvoj međunarodnog prava upravo pokazuje da pravo ne može biti odvojeno od ideje pravde i da je čak, u izvesnoj meri, usko vezano za određene principe prirodnog prava. Savremeno pravo međunarodnog mira i bezbednosti, koje proističe iz Povelje UN, pruža pravni okvir koji je u saglasnosti sa glavnim postulatima teorije pravednog rata, zaključuje autor.

Miloš JOVANOVIĆ

THE JUST WAR THEORY AND INTERNATIONAL LAW

SUMMARY

Historically, the just war theory has never constituted a part of public international law. Moreover, the two concepts appear to be contradictory. The just war theory is based on the philosophical postulate of the existence of superior principles, which find their origins in the nature, Good's will or human reason. On the other hand, the classical international law is based on the principle of sovereignty, which by definition excludes superior principles as well as on the positivist theory that separates law from politics, morals and philosophy. The validity of legal norms depends on higher norms that are proclaimed by men, *i.e.* by states. The historical evolution shows this incompatibility.

The just war theory had been established at the end of the classical period and was further developed throughout the middle ages. Although the theory has always treated the question of *jus in bello*, the main issue was the question of the right to wage war – *jus ad bellum*. This appears logical since the just war theory was supposed to provide a definition of necessary conditions for waging a just war. A mutation of the just war theory occurred at the very moment when classical public international law was created, while Swiss jurist Emer de Vattel laid the foundation of this legal discipline. International law was for the first time solely based on the will of states and was separated from the law of nature. Neglecting the *jus ad bellum* aspect, international law took into consideration only the rules of war – *jus in bello*.

From the late 19th century to the mid-20th century the question of the right to go to war lost its importance because that right was considered a fundamental attribute of state sovereignty. Just after the traumatic experience of the two World Wars positive law has considered the right to war. The UN Charter has regulated the use of force in detail. Is the just war theory, which seems to have resurrected, essential within the context of the detailed regulation of the use of force? In the light of the nature of public international law the answer might be affirmative.